

**Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ 20.051.199 Карпатського національного
університету імені Василя Стефаника
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57,
доктору історичних наук, професору,
завідувачу кафедри історії України і
методики викладання історії
Райківському Ігорю Ярославовичу**

ВІДГУК

офіційного опонента

**доктора історичних наук, професора, завідувача кафедри історії України та
правознавства Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка Василя Івановича Ільницького на дисертаційне
дослідження Ципуги Андрія Володимировича “Громадська і мистецька
діяльність Опанаса Заливахи (1925–2007)”, подану на здобуття ступеня
доктора філософії з галузі знань 03 “Гуманітарні науки”
за спеціальністю 032 “Історія та археологія”**

Актуальність теми дисертаційного дослідження.

Актуальність дисертаційного дослідження А. В. Ципуги зумовлена необхідністю вивчення постаті відомого українського художника, громадського діяча та представника національно-визвольної течії дисидентського руху. Дослідження його громадської та мистецької діяльності має важливе значення для поглиблення знань про українське дисидентство, механізми спротиву радянському тоталітарному режиму та визначення ролі творчої інтелігенції у збереженні національної ідентичності. Особливої ваги дослідження набуває в умовах сучасних процесів утвердження історичної пам'яті, національної свідомості та переосмислення нашого минулого. Потреба у таких студіях зумовлюється й тим, що творча спадщина О. Заливахи є важливим явищем української культури другої половини ХХ ст., а його мистецтво стало формою вираження громадянської позиції та національних цінностей. Додатково актуальність роботи підсилюється відзначенням у 2025 р. 100-річчя від дня народження митця, а також відсутністю в українській історіографії комплексних

досліджень, у яких його громадська та мистецька діяльність були б розглянуті цілісно та в широкому історичному контексті. Саме тому обрана автором тема є своєчасною, науково значущою та суспільно актуальною.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій.

Наукові положення та висновки, представлені в дослідженні, є достатньо обґрунтованими й аргументованими. Автор переконливо розкриває особливості формування світоглядних засад Опанаса Заливахи, його становлення як представника українського дисидентського руху та визначного діяча національної культури другої половини ХХ ст. Важливою перевагою роботи є комплексний підхід до аналізу діяльності досліджуваної постаті, що дало змогу розглянути її в широкому суспільно-політичному та культурному контексті.

Структура дослідження, побудована за проблемно-хронологічним принципом, є логічною та послідовною. Висновки до розділів і роботи загалом узгоджуються з поставленими завданнями та впливають із проведеного аналізу джерел і наукової літератури. Позитивної оцінки заслуговує вміння автора систематизувати значний масив різнопланових джерел. На основі їх комплексного опрацювання автору вдалося не лише реконструювати основні етапи біографії О. Заливахи, а й показати взаємозв'язок між його громадською діяльністю та мистецькою творчістю, визначити місце цієї постаті в українському русі опору та національно-культурному відродженні. Загалом наведена аргументація є переконливою, а сформульовані наукові положення та висновки характеризуються належним рівнем обґрунтованості, логічності та наукової достовірності.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано в рамках загальної наукової теми “Історія Галичини нового і новітнього часу, історичне краєзнавство, методика викладання історії” (номер державної реєстрації – 0122U000223) кафедри історії України і методики

викладання історії Карпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Особистий внесок здобувача в отримання наукових результатів полягає у комплексному аналізі громадської та мистецької діяльності Опанаса Заливахи, а також виокремленні особливостей його протистояння радянському тоталітарному режиму, характеристиці його внеску у розвиток українського руху опору другої половини XX ст. та вивченні еволюції творчої спадщини митця в контексті національно-культурного відродження України.

Достовірність та обґрунтованість отриманих результатів.

Аналіз представленої дослідження та публікацій А. В. Ципуги дає підстави стверджувати, що отримані наукові результати є достовірними та обґрунтованими, оскільки базуються на широкій і репрезентативній джерельній базі, яка охоплює архівні документи, матеріали колишніх архівів радянських спецслужб, праці учасників дисидентського руху, самвидав, націоналістичну пресу української еміграції, спогади, листування, збірники документів і матеріалів правозахисного руху, а також альбоми й каталоги мистецької спадщини Опанаса Заливахи тощо. Комплексне опрацювання історіографічних праць і різнопланових джерел дало змогу всебічно висвітлити громадську та мистецьку діяльність досліджуваної постаті. Достовірність результатів забезпечується застосуванням загальнонаукових і спеціально-історичних методів дослідження, принципів історизму, об'єктивності та наукової критики джерел. Використання цивілізаційного, біографічного та краєзнавчого підходів дозволило розкрити процес формування світоглядних засад Опанаса Заливахи, простежити основні етапи його громадської активності та творчої еволюції, а також визначити його місце в українському русі опору другої половини XX ст. Логічна послідовність викладу матеріалу, аргументованість висновків і внутрішня узгодженість результатів дослідження свідчать про їх наукову

обґрунтованість та забезпечують належний рівень достовірності сформульованих положень і висновків.

Ступінь новизни основних результатів дисертації.

У дисертаційній роботі А. В. Ципуги *уперше* в українській історіографії: зібрано та комплексно досліджено різні види історичних джерел, які стосуються біографії та діяльності О. Заливахи; здійснено комплексний аналіз громадської активності О. Заливахи в контексті дослідження антирадянського руху опору та українського національного руху в другій половині XX – на початку XXI ст.; *уточнено*: участь О. Заливахи у шістдесятницькому русі; події раннього дитинства та юності дисидента; відображення мистецької діяльності художника; ключові віхи перебування О. Заливахи в мордовських колоніях; *новий рівень розвитку отримали*: дослідження становлення національного світогляду дисидента у 1960-х рр.; аналіз судової розправи над О. Заливахою в 1965–1966 рр.; відображення громадської активності дисидента в 1970-х – 2000-х рр.

Повнота викладення основних результатів дисертації в опублікованих працях за тематикою дисертації.

Основні положення та висновки дисертаційного дослідження викладено у восьми публікаціях, із них чотири – у фахових наукових виданнях України категорії Б, чотири – у збірниках тез міжнародних та всеукраїнських наукових конференцій.

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання матеріалів дисертаційного дослідження в науково-дослідній сфері, зокрема для підготовки наукових праць з історії України, історії українського національного руху та краєзнавчих студій. Результати роботи можуть бути застосовані в освітньо-виховному процесі, зокрема під час підготовки навчальних матеріалів для закладів загальної середньої освіти, розроблення

навчальних програм, а також проведення виховних заходів патріотичного спрямування.

Одержані результати можуть бути використані у громадсько-політичній практиці, зокрема при розробленні просвітницьких ініціатив, спрямованих на підвищення рівня національної свідомості громадян України. Окремі положення дослідження мають потенціал застосування у культурно-освітній діяльності, зокрема під час організації музейних експозицій, виставкових проєктів, а також підготовки теле- і радіопередач, публікацій у засобах масової інформації та інформаційного контенту для соціальних мереж, присвяченого проблематиці українського дисидентського руху та шістдесятництва.

Відсутність порушень академічної доброчесності.

У роботі Андрія Володимировича Ципуги не зафіксовано жодних проявів порушення академічної доброчесності.

Оцінка змісту завершеності та оформлення дисертації.

Текст дисертації А. В. Ципуги оформлений відповідно до чинних вимог МОН України, її зміст та структура принципових застережень не викликають, виклад основного матеріалу та висновки цілком логічні та послідовні.

У Вступі розкрито актуальність дослідження, зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено мету та завдання роботи, об'єкт, предмет, хронологічні та географічні межі, методологічну основу, наукову новизну, практичне значення отриманих результатів, показано апробацію результатів дослідження, особистий внесок здобувача, структуру та обсяг дисертації.

Перший розділ дисертації “Історіографія, джерела та методологія дослідження” (с. 25–63) присвячений огляду сучасного стану наукових досліджень проблеми, аналізу джерельної бази та методологічних основ роботи. Зокрема автор виділяє три групи історіографічних напрацювань: 1) праці діаспорних дослідників; 2) студії іноземних авторів; 3) дослідження про

О. Заливахи в незалежній Україні. Значну увагу здобувач приділив характеристиці джерельної бази дисертації, яка включає архівні матеріали, спогади О. Заливахи, його рідних та представників руху опору, опубліковані мемуари дисидентів, епістолярні документи, періодичні видання (націоналістична преса в еміграції й самвидав, преса в незалежній Україні) та опубліковані документи. У цьому ж розділі А.В. Ципуга обґрунтував методологічні засади дослідження, акцентуючи увагу на застосованих методах, принципах.

Важливим та фактологічно насиченим є другий розділ дисертації “Становлення особистості Опанаса Заливахи” (с. 64–82), у якому автор досліджує процес формування світогляду, громадянської позиції та національної свідомості майбутнього художника і дисидента. А. В. Ципуга доводить, що особистість митця формувалася під впливом як родинного середовища, дитячих переживань і життєвих випробувань, так і загальної атмосфери радянського тоталітарного суспільства. Водночас автор виходить за межі суто біографічного викладу та розглядає особистість Опанаса Заливахи в ширшому історичному контексті. Значний обсяг тексту присвячений характеристиці радянської політичної системи, її ідеологічним засадам та механізмам контролю над суспільством, висвітленню передумов виникнення шістдесятництва. У цьому контексті становлення Опанаса Заливахи розглядається як складова ширшого процесу пробудження національної свідомості українців у післясталінський період. Автор послідовно доводить, що життєвий шлях митця був тісно пов’язаний із суспільними процесами, які відбувалися в УРСР та СРСР у середині ХХ століття, а його особистість стала результатом поєднання індивідуального досвіду та історичних обставин.

У третьому розділі дисертації (с. 83–127) досліджується громадська діяльність Опанаса Заливахи в широкому історичному контексті суспільно-політичних процесів у СРСР другої половини ХХ ст. Автор показав, що шістдесятництво стало середовищем формування митця як громадського діяча, а обмежена лібералізація радянської системи спричинила конфлікт між владою

та інтелігенцією. Окремо проаналізовано переслідування О. Заливахи радянськими органами, його допити, судовий процес і відмову свідчити проти однодумців тощо. Розглянуто період ув'язнення, який не зламав переконань митця, а став чинником зміцнення його національної свідомості. Висвітлено діяльність у 1970–1991 рр., включно з періодом перебудови, коли посилилася громадська активність і участь у національному відродженні. У незалежній Україні його діяльність показується як внесок в утвердження громадянського суспільства та поширення національних цінностей.

Четвертий розділ дисертації (с. 128–156) присвячений мистецькій діяльності О. Заливахи. Автор акцентує увагу на формуванні творчого світогляду митця в умовах радянської культурної політики та домінування соціалістичного реалізму. Водночас підкреслюється його прагнення до національної самобутності та звернення до української й європейської мистецької спадщини. А. В. Ципуга наголошує, що творчість художника не вкладалася в рамки офіційного мистецтва СРСР. При цьому його живопис характеризується поєднанням різних художніх напрямів і відсутністю жорстких стилістичних обмежень. Автор показує митця як представника українського культурного опору та носія національної ідентичності.

У Висновках (с. 157–162) дисертації підсумовано результати комплексного дослідження громадської та мистецької діяльності Опанаса Заливахи, доведено, що творчий і громадський доробок митця посідає вагоме місце в історії українського руху опору та розвитку національного мистецтва другої половини XX – початку XXI ст.

Отже, дисертація А. В. Ципуги “Громадська і мистецька діяльність Опанаса Заливахи (1925–2007)” є самостійним, завершеним і цілісним науковим дослідженням, у якому успішно реалізовано поставлену мету та розв’язано визначені наукові завдання. Отримані результати відзначаються науковою новизною, теоретичною та практичною цінністю, що засвідчує вагомий внесок автора у розроблення відповідної проблематики та визначає перспективи їх подальшого використання в науковій і освітній сферах.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації.

Незважаючи на ґрунтовність та багатовимірність наукового дослідження А. В. Ципуги, доцільно виокремити низку зауважень і рекомендацій, спрямованих на подальше вдосконалення роботи:

1. Доцільно конкретніше прописати завдання. Зокрема використовувати формулювання “проаналізувати”, “простежити”, “дослідити”, “встановити”, “вивчити”.

2. У параграфі 1.2. характеристику джерел доречно було б проводити за видовими ознаками, а не місцями зберігання.

3. Попри наявність словника термінів (с. 203–206), на нашу думку, потребує певного уточнення термінологічний апарат, який варто було б подати у параграфі 1.3. Зокрема йдеться про вживання понять “дисидентський рух”, “шістдесятництво”, “національно-визвольна течія”, “національна еліта”, що сприятиме більшій концептуальній чіткості викладу.

4. В окремих фрагментах роботи спостерігається зайва деталізація біографічного матеріалу, що додає тексту надмірної описовості.

5. У роботі бажано було б також уникати повторюваності окремих тез, зокрема щодо формування національного світогляду та ролі шістдесятництва, узагальнюючи в більш стислі концептуальні формулювання.

6. Робота виграла б від розширення порівняльного аспекту діяльності О. Заливахи з іншими представниками українського дисидентського руху та шістдесятництва.

7. У тексті містяться окремі граматичні та стилістичні огріхи.

Відповідність дисертації встановленим вимогам. Загальний висновок про дисертаційну роботу.

Дисертаційна робота Ципуги Андрія Володимировича “Громадська і мистецька діяльність Опанаса Заливахи (1925–2007)”, подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 032 “Історія та археологія” є цілісним, самостійно виконаним та завершеним науковим дослідженням, яке

відзначається належним рівнем наукової новизни та обґрунтованості отриманих результатів. Загальна оцінка рівня наукової розробки проблематики є високою.

У дисертації комплексно проаналізовано громадську та мистецьку діяльність Опанаса Заливахи в контексті культурно-історичних процесів другої половини XX – початку XXI століття, що дозволяє суттєво розширити наукові уявлення про його роль у розвитку українського мистецтва та інтелектуального середовища.

За сукупністю наукових характеристик робота повністю відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 (зі змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки України від 31.05.2019 року № 759), а також положенням Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти чи наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами, внесеними згідно з постановами Кабінету Міністрів України № 341 від 21.03.2022, № 502 від 19.05.2023 та № 507 від 03.05.2024). З огляду на викладене, Ципуга Андрій Володимирович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 “Гуманітарні науки” за спеціальністю 032 “Історія та археологія”.

Офіційний опонент:

завідувач кафедри історії України та правознавства

Дрогобицького державного

педагогічного університету

імені Івана Франка,

доктор історичних наук, професор

Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ